

РОЗДІЛ 11. МІЖНАРОДНЕ ПРАВО

УДК 342.1

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2022.73.58>

ПРАВО ЛЮДИНИ НА ЖИТТЯ: МІЖНАРОДНІ НОРМАТИВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ ТА ПРАКТИКА НАЦІОНАЛЬНОГО ПРАВАЗАСТОСУВАННЯ

Бєлова М.В.,
*доктор юридичних наук,
професор кафедри конституційного права та порівняльного правознавства
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»*

Данко Д.В.,
*кандидат медичних наук, доцент,
доцент кафедри соціальної медицини та гігієни,
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»*

Данко А.В.,
юрист

Бєлова М.В., Данко Д.В., Данко А.В. Право людини на життя: міжнародні нормативне регулювання та практика національного правозастосування

Актуалізується питання в контексті активного розширення переліку прав людини, зокрема і в межах національного виміру, адже права людини як дуальна категорія підлягають трансформації, що зумовлено такими чинниками: євроінтеграційними процесами, що породжують потребу інтеграції та гармонізації українського законодавства з правом Європейського Союзу; глобалізаційними процесами, оскільки Україна є членом світового співтовариства та сучасні явища економічного, екологічного, правового тощо характеру мають безпосередній вплив і на державні національні процеси, і на правову реальність, і на права та свободи окремої особи.

Визначено, визнання нових прав людини, розширення вже наявного переліку – одна з тенденцій у розвитку правового статусу особистості. І при регулюванні відносин у сфері реалізації соматичних домагань за допомогою категорії прав людини слід враховувати, що для соматичних прав людини має бути характерно те, чим характеризується категорія прав людини в цілому. Вказується на те, що в людській історії жодне «нове право» реально не було визнано без боротьби і без подолання жорсткого протистояння деяких «старих прав».

Автори стверджують, незважаючи на суперечність існуючого стану розуміння науковою доктриною конституційного права поняття «правові позиції Конституційного Суду України», вони відіграють значну роль у становленні та утвердженні верховенства права і правильного праворозуміння з метою захисту прав і свобод людини і громадянина в Україні. Послідовність правових позицій Конституційного Суду України є важливою ознакою забезпечення дії принципів дії органу конституційної юрисдикції та принципів утверджених Конституцією України, зокрема, у необхідності забезпечення єдиного праворозуміння та методологічних засад обґрунтування прийняття рішення у тій чи іншій справі, особливо у сфері роботи судів загальної юрисдикції. Аналіз нормотворчої діяльності рішень КСУ дає підставу говорити про те, що КСУ у своїх рішеннях аналізує лише ознаки та елементи конституційного права людини на життя.

Ключові слова: права людини, механізм захисту прав людини, право людини на життя, евтаназія.

Bielova M.V., Danko D.V., Danko A.V. The human right to life: international normative regulation and the practice of national law enforcement.

Актуалізується питання в контексті активного розширення переліку прав людини, зокрема і в межах національного виміру, адже права людини як дуальна категорія підлягають трансформації, що

зумовлено такими чинниками: євроінтеграційними процесами, що породжують потребу інтеграції та гармонізації українського законодавства з правом Європейського Союзу; глобалізаційними процесами, оскільки Україна є членом світового співтовариства та сучасні явища економічного, екологічного, правового тощо характеру мають безпосередній вплив і на державні національні процеси, і на правову реальність, і на права та свободи окремої особи.

Визначено, визнання нових прав людини, розширення вже наявного переліку – одна з тенденцій у розвитку правового статусу особистості. І при регулюванні відносин у сфері реалізації соматичних домагань за допомогою категорії прав людини слід враховувати, що для соматичних прав людини має бути характерно те, чим характеризується категорія прав людини в цілому. Вказується на те, що в людській історії жодне «нове право» реально не було визнано без боротьби і без подолання жорсткого протистояння деяких «старих прав».

Автори стверджують, незважаючи на суперечність існуючого стану розуміння науковою доктриною конституційного права поняття «правові позиції Конституційного Суду України», вони відіграють значну роль у становленні та утвердженні верховенства права і правильного праворозуміння з метою захисту прав і свобод людини і громадянина в Україні. Послідовність правових позицій Конституційного Суду України є важливою ознакою забезпечення дії принципів дії органу конституційної юрисдикції та принципів утверджених Конституцією України, зокрема, у необхідності забезпечення єдиного праворозуміння та методологічних засад обґрунтування прийняття рішення у тій чи іншій справі, особливо у сфері роботи судів загальної юрисдикції. Аналіз нормотворчої діяльності рішень КСУ дає підставу говорити про те, що КСУ у своїх рішеннях аналізує лише ознаки та елементи конституційного права людини на життя.

Ключові слова: права людини, механізм захисту прав людини, право людини на життя, евтаназія.

Постановка проблеми. Впродовж досить тривалого часу і дотепер, науковців хвилює питання про встановлення оптимального балансу співвідношення прав і свобод людини з інтересами суспільства та держави в цілому. В аспекті такого співвідношення постає проблема допустимості обмеження прав і свобод людини. Треба визнати необхідність існування розумного та необхідного співвідношення прав людини між собою у демократичному суспільстві, на що чітко вказав англійський філософ С. Мілль: «єдиною метою, з якою влада може бути легітимно застосована до будь-якого члена цивілізованого суспільства проти його волі, – це запобігання завданню шкоди іншим. Його власне благо, фізичне чи моральне, не є вагомою гарантією. Частина його поведінки підконтрольна суспільству, – це те, що стосується інших. Та частина поведінки, яка стосується лише власне його самого, його право на незалежність – абсолютне. Індивід є сувереном над собою, над власним тілом та розумом» [36].

Нові технології в галузі генної інженерії повинні отримати відповідний сучасний юридичний «супровід». Є небезпека неконтрольованої еволюції, створення організмів з наперед заданими і непрогнозованими властивостями. Технології в галузі біомедицини, генетики є також і благом, так як дозволяють вирішувати ряд проблем із захворюваннями людини. На тлі швидких досягнень в зазначеній галузі законодавство відстає в забезпеченні правової регламентації нових, специфічних відносин. Існує проблема між правом людини розпоряджатися своїм тілом (*в т.ч. в рамках права на життя – авт.*) і правом сторонніх суб'єктів приймати рішення про розпорядження тілом людини.

Таким чином автори ставлять собі за мету визначити окремі аспекти міжнародного нормативного регулювання та практики національного правозастосування права людини на життя.

Аналіз наукових публікацій. Юридична наука не може не реагувати на зміну тенденцій в гуманітарних науках в цілому. Новий етап розвитку України стимулює теоретичні розробки і необхідність вирішення широкого кола питань, пов'язаних з людиною і захистом її прав, в тому числі й права на життя, у зв'язку з чим були вивчені роботи таких відомих учених, як М. Баймуратов, Ю. Барабаш, Р. Батуренко, Д. Белов, Ю. Бисага, І. Жаровська, А. Колодій, Н. Мяловицька, О. Марцеляк, М. Орзіх, В. Погорілко, М. Савчин, В. Сєрьогін, О. Скрипнюк, Л. Тацій, Ю. Тодика, В. Федоренко, В. Шаповал, Ю. Шемшученко, О. Щербанюк та ін.

Виклад матеріалу дослідження. Право людини на життя - це найбільш радикальна категорія соматичних прав людини, правомочність, після реалізації якого звернення до інших, в цілому, не має сенсу. Позиції дослідників з приводу змісту й необхідності виділення права на смерть в основному зводяться до наступного:

1) невизнання за людиною права на смерть перетворює право на життя в обов'язок жити. Конституційне встановлення права на життя логічно означає юридичне закріплення права на смерть [1, с. 9];

2) смерть сама прийде рано чи пізно до будь-якій людині, вона не потребує захисту. Тому не можна говорити про право на смерть як про категорію взагалі. Тим більше не можна виявляти подібну правомочність з права на життя, оскільки в ньому самому присутнє заперечення життя [2, с. 118];

3) М. Ковальов визнає право на смерть, але вважає, що в подібних обставинах повинен діяти принцип, але не писана норма [3, с. 69].

Відзначимо, право на життя це природне право, закріплене в численних міжнародно-правових документах, зокрема Загальній декларації прав людини; Конвенції про захист прав людини та основних свобод; Міжнародному пакті про громадянські і політичні права; Міжнародному пакті про економічні, соціальні і культурні права; Конвенції про права дитини, а також в Основному Законі держави України – Конституції України, яка у статті 27 передбачає, що кожна людина має невід'ємне право на життя і ніхто не може бути свавільно позбавлений життя [4]. Це право віднесено до прав першого покоління та є основою всіх інших прав людини. З огляду на це виникає певний правовий конфлікт між правом людини на життя та правом на смерть або евтаназію.

Евтаназія – у перекладі з грецької «добра, легка смерть» (від греч. та «ευ» – добрий і «θάνατος» – смерть). Вперше цей термін вжив англійський філософ Френсіс Бекон у своїй праці «*Advancement of Learning*» [5, с.122]. Якщо брати до уваги словник Оксфордського університету, то він трактує термін «евтаназія» трояко: по-перше, це спокійна, легка смерть; по-друге, – засіб, необхідний для її досягнення; по-третє, – дії (бездіяльність), необхідні для здійснення такої смерті [6].

Спираючись на зарубіжні тлумачення, українські дослідники висловили власне трактування цього поняття. Так на думку М. Чорнобрового, Р. Стефанчука та С. Лозінської, евтаназією слід вважати свідомо та умисно вчинювані діяння медичного працівника, які спрямовані на припинення нестерпних фізичних чи психічних страждань пацієнта та здійснюються за неодноразовим та однозначним проханням пацієнта чи його законного представника, які є повністю, об'єктивно та своєчасно інформовані про наслідки такого втручання, з метою припинення цих страждань, що має результатом смерть пацієнта [6]. У Польщі, (як, до речі, і в Україні) евтаназія заборонена і визначається як «зумовлене співчуттям убивство людини, яка страждає від невиліковної хвороби» [7, с. 165]. Польське законодавство визначає евтаназію як вбивство людини на її прохання під впливом співчуття [8, с. 5].

Деякі елементи евтаназії вчені знаходять з давніх-давен. Так, ще у Спарті були задокументовані акти вбивства новонароджених хворих та немічних немовлят шляхом скидання немовляти зі скали або залишення їх в віддалених місцях від міста для поживи хижим звірям, а також схилення до самогубства людей старше 60 років. Також у *Законах XII таблиць* було закріплено, що лікар мав право позбавляти права на життя неповноцінних новонароджених [5, с.123].

Масовим явищем евтаназія стала в часи гітлерівської Німеччини. В 1935 році в Німеччині видалась праця «*Darfst oder Tod*», в якій проголошується, що евтаназія є не шляхом до полегшення страждань безнадійно хворого, а є способом економії ресурсів держави на непрацездатних. Першого вересня 1939 р. Гітлером був підписаний наказ про початок операції «*Евтаназія*» (проведено евтаназію 275 тисячам німцям), котра поступово перейшла в один з найбільших злочинів людства. Таким чином, смерть з милосердя перетворилася на спосіб знищення в'язнів концентраційних таборів [9, с.122].

В сучасній літературі виділяють різні види евтаназії. В. Ворона відзначає, що залежно від характеру дій, спрямованих на здійснення евтаназії, розрізняють дві форми: активну і пасивну. Активна евтаназія – це проведення певних дій із прискорення смерті невиліковно хворої людини, згідно з її проханням, з метою позбавлення тяжких страждань. Активна евтаназія може бути здійснена також спільними діями лікаря і пацієнта (наприклад, хвора людина вживає певні лікарські засоби, призначені лікарем, які є необхідними для настання смерті). Пасивна (негативна) евтаназія – це незастосування засобів і невиконання лікарських маніпуляцій, які б підтримували певний час життя важко хворого пацієнта, за умови, що пацієнт висловив прохання не здійснювати медичне втручання [10, с. 199].

Але основним предметом дискусії стала евтаназія активна. Активна евтаназія може виражатися у таких формах, як: «вбивство з милосердя» – має місце, коли лікар при усвідомленні страждань невиліковно хворого пацієнта вводить йому надмірну дозу знеболювального препарату, внаслідок чого настає смерть хворого; «самовбивство, якому надає допомогу лікар» відбувається, коли лікар асистує безнадійно хворій людині покінчити життя самогубством [11]. Третя форма евтаназії – самогубство, відбувається без допомоги лікаря, коли пацієнт сам включає пристрій який приводить його до швидкої та безболісної смерті. Проте, на нашу думку не слід самогубство відносити до евтаназії, оскільки в даному випадку виникатиме безліч запитань, які впливатимуть з норм кримінального законодавства.

В Україні будь-яка форма вчинення евтаназії є незаконною, однак, це зовсім не зменшує актуальності існуючої невирішеної наукової проблеми. Так, Цивільним Кодексом України в ч. 4 ст. 281 заборонено задовольняти прохання фізичної особи про припинення її життя [12]. Стаття 52 Основ законодавства про охорону здоров'я України передбачає, що медичні працівники зобов'язані надавати допомогу у повному обсязі хворому, який знаходиться у критичному для життя стані. Пункт 2 ст. 52 забороняє пасивну евтаназію, а п. 3 ст. 52 забороняє й активну евтаназію, де зазначається, що медичним працівникам «забороняється здійснення евтаназії – навмисного прискорення смерті або умертвіння невиліковно хворого з метою припинення його страждань» [13].

Відзначимо, у Європі активна евтаназія дозволена у трьох країнах: Нідерландах з 2002 року, Бельгії з 2002 року та Люксембурзі з 2009 року та швейцарському кантоні Цюрих з 2011 року [14, с. 22].

2 квітня 2002 року за Законом Королівства Нідерландів «Про припинення життя за бажанням чи допомогу в самогубстві» закріплено право на здійснення асистованого суїциду та евтаназії. Відповідно до цього закону самостійно розпоряджатися завершенням свого життя мають право особи, які досягли 16 років. Для фізичних осіб з віком 12 до 16 років для здійснення цього акту необхідною є згода батьків чи інших законних представників. Лікар, який здійснює евтаназію, повинен бути впевнений у тому, що прохання хворого є самостійним, багаторазово повторюваним та усвідомленим, а страждання особи, які вона відчуває, – тривалі й нестерпні. Окрім цього, обов'язковим є інформування пацієнта про його стан і перспективи видужання. Рішення про здійснення евтаназії приймається колегіально з урахуванням окремих думок. Слід зазначити, що пацієнти з інших країн не можуть приїжджати до Нідерландів для здійснення евтаназії, це заборонено законом. Ця заборона пояснюється тим, що між лікарем і пацієнтом повинні бути довірчі стосунки [10, с. 199].

В Нідерландах евтаназія може використовуватися, тільки якщо одночасно дотримуються такі умови: страждання пацієнта нестерпне, і немає ніяких шансів на поліпшення стану пацієнта; запит на евтаназію пацієнта має бути добровільним і протягом певного часу не може бути виконаний, на випадок, якщо людина знаходиться під впливом наркотиків, страждає від психічного розладу або під впливом інших людей; пацієнт повинен бути повністю обізнаний про свій стан, прогноз і свої права; має ознайомитися хоча б один незалежний лікар, який повинен підтвердити стан здоров'я пацієнта (на практиці, найбільш поширеним є два лікарі); евтаназія повинна бути виконана медичним способом лікарем або пацієнтом в присутності лікаря. Таким чином, Нідерланди стали першою країною, що легалізувала евтаназію дітей шляхом обмеження мінімального віку з 12 років, другою країною стала Бельгія. В законодавстві Бельгії порядок здійснення евтаназії є аналогічним з законодавством Нідерландів, але збільшений віковий бар'єр до 18 років. Пасивна евтаназія є легальною у Швеції, Фінляндії й Франції [10, с. 123].

Цікавою є ситуація у Швейцарії, де формально евтаназія є забороненою, проте існує фактичний дозвіл у ст. 115 Кримінального кодексу Швейцарської Конфедерації на надання допомоги в акті самогубства, якщо це не переслідує особистих корисних цілей. Таким чином, для здійснення евтаназії особа з медичним висновком про те, що хвороба є невиліковною і призведе до смерті пацієнта, звертається до спеціалізованого закладу, який допомагає здійснити їй самогубство. Швейцарія – це єдина країна в світі, де евтаназія не заборонена навіть стосовно іноземних осіб [15]. Таким чином у цій країні йдуть із життя більше ніж 100 осіб на рік.

У рішеннях Європейського суду з прав людини, відзначають Н. Мяловицька та Д. Голопапа [5, с.122], у всіх розглянутих ним справах був зроблений акцент саме на обов'язку захисту життя громадян державою. Кількість справ, розглянутих Європейським судом з прав людини, є невеликою. Відомі такі з них як: «Мануела Санлес проти Іспанії», «Прітті проти Сполученого Королівства», «Кох проти Німеччини», «Хаас проти Швейцарії» [16; 17; 18; 19].

Проблема життя і смерті серед дітей у Європі має особливе значення в контексті закону про евтаназію дітей, який 13 лютого 2014 року прийняв Парламент Бельгії. Бельгійський король Філіп I Кобург підписав його 3 березня 2014 року, незважаючи на петицію проти легалізації евтаназії, підписану більш ніж 200 000 осіб із 20 європейських країн, Закон є поправкою до закону 2002 року про евтаназію дорослих осіб, поширивши свою дію на дітей без вікових обмежень [20]. Обґрунтуванням для використання т. зв. “доброї смерті” щодо дітей повинен бути нестерпний і нездоланий біль дитини в термінальній стадії захворювання. Для проведення дитячої евтаназії на додаток до прохання дитини необхідна згода обох батьків, згода відповідної команди лікарів і думка психолога та психіатра, який підтверджує, що дитина усвідомлює, що таке евтаназія, і розуміє наслідки свого рішення. На практиці це означає, що рішення про бажання звести рахунки з життям, прийняте

неповнолітньою дитиною, має бути оцінене психологом щодо його усвідомлення дитиною. Звідси випливає, що закон, відповідно до його положень, не може застосовуватися до немовлят і дітей, психічно хворих [21, с. 49].

Перший у світі Закон «Про право людини на смерть» було прийнято після довгих обговорень на референдумах, у 1977 р. у штаті Каліфорнія. Відповідно до цього Закону невиліковно хвора особа має право на відключення реанімаційної апаратури, оформивши відповідний документ, що засвідчує таке її бажання [22, с. 115]. Проте, на сьогоднішній день питання евтаназії доходить до абсурду. Так, як повідомили 13 жовтня 2016р. в нідерландських ЗМІ міністр охорони здоров'я Едіт Схіпперс та міністр безпеки та правосуддя Арта ван дер Стера в Нідерландах законодавці планують видати законопроект, за яким дозвіл на евтаназію зможуть отримати не тільки невиліковно хворі особи, але й всі ті, хто вважає, що «їх життя закінчене». Законопроект планується детально доопрацювати до кінця 2017 р. спільно з лікарями та спеціалістами з етики.

Питання евтаназії в Нідерландах набуло резонансу ще у червні 1994 р., коли Верховний Суд Нідерландів розглядав справу психіатра Баудвейна Шабо, який допоміг піти з життя 50-річній жінці, що не була невиліковно хворою і не страждала від фізичного болю, вона просто перебувала в стані депресії. Однак це не завадило суду вперше виправдати те, що раніше вважалося злочином [22, с. 115]. Отже, погоджуємося із Т. Андрієвською, що прослідковується нездорова тенденція, за якою законодавство Нідерландів перейшло від евтаназії для невиліковно хворих до евтаназії для фізично здорових людей, від евтаназії при фізичних захворюваннях до евтаназії при психічних розладах, від добровільної евтаназії до примусової. У деяких випадках право на смерть непомітно для хворих перетворилось в обов'язок померти [22, с. 115].

На наш погляд, проблема евтаназії є однією з найактуальніших проблем, що постали перед людством в XXI столітті. Незважаючи на жваві дискусії медиків, мікробіологів, юристів та ін. воно ще залишиться невирішеним тривалий час. Питання легалізації евтаназії це, безперечно, питання суспільного характеру. З проведеного нами дослідження, *по-перше*, ми вважаємо, що дане право суперечить праву людини на життя, тому замість просування евтаназії як методу вирішення проблем держава повинна зосередити зусилля фахівців на пошуках шляхів скорочення смертності та забезпечення гідного життя, навіть в умовах невиліковних хвороб. Зокрема, якісне надання «паліативної допомоги», допомогло б вирішити цілий ряд виникаючих проблем, оскільки Основи законодавства України про охорону здоров'я у статті 35⁴ надають загальний перелік засад надання паліативної допомоги, яка включає комплекс заходів, спрямованих на полегшення фізичних та емоційних страждань пацієнтів, а також надання психосоціальної і моральної підтримки членам їх сімей. Проте, на сьогоднішній день в Україні відсутня нормативно-правова база, яка б містила протоколи, інструкції, положення щодо якісного функціонування системи паліативної допомоги.

По-друге, з аналізу проблематики евтаназії в зарубіжних країнах, слід сказати, що система паліативної допомоги за кордоном якісно налагоджена. Однак, не зважаючи на це евтаназія все ж легалізована. У голландських і бельгійських ЗМІ впровадження закону, який дозволяє евтаназію, представлено як ознаку прогресу і цивілізації. Проте, на нашу думку, суспільство повинно бути високо-моральним та демократичним щоб, дозволивши евтаназію на законодавчому рівні, втручатися у сфери людської свободи та невід'ємного права на життя.

Не можемо залишити поза увагою й безпосередньо гарантоване Конституцією право на життя.

Так, норми Кримінального кодексу України (далі – КК України) [23] від 05.04.2001 № 2341-III (із змінами та доповненнями) не містять положень щодо обов'язковості врахування рішень та правових позицій Конституційного Суду України при розгляді кримінальних справ. Натомість, частина 1 статті 3 КК України зазначає: законодавство України про кримінальну відповідальність становить Кримінальний кодекс України, який ґрунтується на Конституції України та загальновизнаних принципах і нормах міжнародного права.

Одним із найважливіших рішень у практиці діяльності Конституційного Суду України для сфери кримінальних правовідносин є Рішення від 29 грудня 1999 року N 11-рп/99, більш відоме як Рішення про смертну кару. Зокрема, у резолютивній частині рішення Суд вирішив, що положення статті 24 Загальної частини та положення санкцій статей Особливої частини Кримінального кодексу України, які передбачають смертну кару як вид покарання, визнати такими, що не відповідають Конституції України (є неконституційними) [24]. Згадане рішення N 11-рп/99 не тільки вплинуло на кримінальні правовідносини, а й загалом на статус України, як держави, яка рухається у напрямку визнання та впровадження ідей гуманізму.

З даного приводу, важливо звернути увагу на правове обґрунтування та позиції Конституційного Суду України, зазначені у вищевказаному рішенні.

Відтак, Суд наголошує, що Конституція України визнає людину, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпеку найвищою соціальною цінністю (частина перша статті 3), а утвердження і забезпечення прав і свобод людини – головним обов'язком держави (частина друга статті 3).

Тлумачення положень частин першої та другої статті 27 Конституції України в контексті всіх інших положень Конституції України як єдиного цілісного документа дає підстави стверджувати, що вони не припускають смертної кари як виду покарання. На користь такого висновку свідчить тенденція практики застосування Конвенції про захист прав і основних свобод людини 1950 року, ратифікованої Верховною Радою України (Закон України «Про ратифікацію Конвенції про захист прав і основних свобод людини 1950 року, Першого протоколу та протоколів N 2, 4, 7 та 11 до Конвенції» від 17 липня 1997 року із змінами, внесеними Законом України від 24 березня 1999 року, зокрема, положень статті 3 Конвенції [25]).

Ключовим у визнанні права людини на життя за Конституцією України є положення, згідно з яким це право є невід'ємним (частина перша статті 27), невідчужуваним та непопорушним (стаття 21). Право на життя належить людині від народження і захищається державою.

Конституція України проголошує, що конституційні права і свободи, зокрема право людини на життя, гарантуються і не можуть бути скасовані (частина друга статті 22), що забороняється внесення будь-яких змін до Конституції України, якщо вони передбачають скасування прав і свобод людини і громадянина (частина перша статті 157). Не допускається також звуження змісту та обсягу існуючих прав і свобод, в тому числі невід'ємного права людини на життя, в разі прийняття нових або внесення змін до чинних законів (частина третя статті 22).

Отже, за своїм змістом положення частини другої статті 22 Конституції України передбачають, з одного боку, обов'язок держави гарантувати конституційні права і свободи, насамперед право людини на життя, а з другого – утримуватись від прийняття будь-яких актів, які призводили б до скасування конституційних прав і свобод, а отже – і права людини на життя. Виходячи з положень частини другої статті 8 Конституції України, норма частини другої її статті 22 має враховуватись при прийнятті законів та інших нормативно-правових актів, спрямованих на регулювання відповідних суспільних відносин. Позбавлення людини життя державою внаслідок застосування смертної кари як виду покарання, навіть у межах положень, визначених законом, є скасуванням невід'ємного права людини на життя, що не відповідає Конституції України.

Тому відповідні положення Кримінального кодексу України, які передбачають застосування смертної кари, суперечать зазначеним вище положенням Конституції України.

Відповідно до статті 23 Конституції України кожна людина має право на вільний розвиток своєї особистості, якщо при цьому не порушуються права і свободи інших людей. Конституція України, закріплюючи невід'ємне право на життя кожної людини (частина перша статті 27) і гарантуючи це право від скасування (частина друга статті 22), закріплює водночас положення про те, що кожен має право захищати своє життя і здоров'я, життя і здоров'я інших людей від протиправних посягань (частина третя статті 27). Відповідно до положення частини п'ятої статті 55 Конституції України кожен має право будь-якими не забороненими законом засобами захищати свої права і свободи від порушень і протиправних посягань.

Конституція України не містить будь-яких положень про можливість застосування смертної кари як винятку з положення частини першої статті 27 Конституції України про невід'ємне право на життя кожної людини. Таким чином, смертну кару як вид покарання, передбачений у відповідних положеннях Кримінального кодексу України, не можна вважати винятком з невід'ємного права на життя кожної людини, закріпленого у Конституції України. Положення Кримінального кодексу України щодо застосування смертної кари як виду покарання повинні розглядатись як не передбачені Конституцією України обмеження невід'ємного права на життя кожної людини і мають бути визнані такими, що не відповідають Конституції України (неконституційними).

Розкриваючи зміст невід'ємного права на життя кожної людини, закріпленого у частині першій статті 27 Конституції України, треба враховувати і невідповідність смертної кари цілям покарання та можливість судової помилки, коли виконання судового вироку щодо особи, засудженої до смертної кари, унеможливує виправлення її наслідків, що не узгоджується з конституційними гарантіями захисту прав і свобод людини і громадянина (стаття 55 Конституції України).

Виходячи з того, що Україна є соціальною, демократичною і правовою державою (стаття 1 Конституції України), в якій життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека людини визнані найвищою соціальною цінністю (стаття 3 Конституції України), смертна кара як вид покарання має розглядатись як така, що не узгоджується з зазначеними положеннями Конституції України.

Стосовно положення статті 25 Кримінального кодексу України щодо заміни смертної кари іншим видом покарання, то це питання підлягає вирішенню у законодавчому порядку (пункт 14 частини першої статті 92 Конституції України).

Аргументи, які наводить у своєму Рішенні про смертну кару Конституційний Суд України є прикладом можливостей Суду використовувати надбання усіх можливих джерел (правової доктрини, політико-правових уявлень, принципів побудови сучасного світу, міжнародно-правових документів, моральних засад тощо) з метою обґрунтування свого рішення.

У практичній діяльності судів загальної юрисдикції дане Рішення № 11-рп/99 та його правові позиції використовуються і в наш час. Про це свідчить зокрема й ухвала Вищого спеціалізованого суду із розгляду цивільних та кримінальних справ від 17 березня 2016 року [26].

У кримінальних справах про перегляд за нововиявленими обставинами, засуджені та їх представники використовують Рішення Конституційного Суду України № 11-рп/99, як аргументи про можливість перегляду рішень про засудження, що знаходить своє вираження і в мотивувальних частинах рішень судів загальної юрисдикції, зокрема серед актів вищих судових інстанцій можна загадати ухвалу Вищого спеціалізованого суду із розгляду цивільних та кримінальних справ від 24 липня 2015 року [27], ухвалу Вищого спеціалізованого суду із розгляду цивільних та кримінальних справ від 14 квітня 2015 року [28], ухвалу Вищого спеціалізованого суду із розгляду цивільних та кримінальних справ від 13 листопада 2014 року [29].

У даній категорії справ, зокрема, вказаних в ухвалі Вищого спеціалізованого суду із розгляду цивільних та кримінальних справ від 13 листопада 2014 року, попередньо засуджені до довічного позбавлення волі, особи звертаються до апеляційних судів із заявою про перегляд вироку за нововиявленими обставинами, в якій порушують питання про заміну призначеного покарання на позбавлення волі на певний строк. В обґрунтування наведеного зазначають, що на момент вчинення злочину у 1999 році санкція ст. 93 КК України (1960 року) передбачала альтернативні покарання у виді позбавлення волі на строк від 8 до 15 років або смертної кари, Рішенням Конституційного Суду України № 11-рп/99 від 29 грудня 1999 року положення санкцій Особливої частини КК України (1960 року), що передбачали смертну кару як вид покарання, визнано неконституційними, а покарання у виді довічного позбавлення волі було встановлено лише на підставі Закону України від 22 лютого 2000 року № 1483-III, який набрав чинності 4 квітня 2000 року. Виходячи з наведеного, на думку засудженого, щодо нього підлягало застосуванню лише покарання у виді позбавлення волі на строк до 15 років як таке, що передбачалося санкцією ст. 93 КК України (1960 року) станом на 31 березня 2000 року, тобто на день постановлення вироку.

Висновки. Таким чином, вважаємо, незважаючи на суперечність існуючого стану розуміння науковою доктриною конституційного права поняття «правові позиції Конституційного Суду України», вони відіграють значну роль у становленні та утвердженні верховенства права і правильного праворозуміння з метою захисту прав і свобод людини і громадянина в Україні. Послідовність правових позицій Конституційного Суду України є важливою ознакою забезпечення дії принципів дії органу конституційної юрисдикції та принципів утверджених Конституцією України, зокрема, у необхідності забезпечення єдиного праворозуміння та методологічних засад обґрунтування прийняття рішення у тій чи іншій справі, особливо у сфері роботи судів загальної юрисдикції. Аналіз нормотворчої діяльності рішень КСУ дає підставу говорити про те, що КСУ у своїх рішеннях аналізує лише ознаки та елементи конституційного права людини на життя.

Список використаних джерел:

1. Чернега К.А. Правовые проблемы эвтаназии в России. Справочная правовая система «Гарант». 212 с.
2. Романовский Г.Б. Гносеология права на жизнь. М., 2012. 200 с.
3. Ковалев М.И. Право на жизнь и право на смерть. *Государство и право*. 1992. № 7. С. 68–75.
4. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР.

5. Мяловицька Н.А, Голопапа Д.І Евтаназія – право на життя. *Науковий вісник Ужгородського національного університету, Серія ПРАВО*. Випуск 23. Частина І. Том 1. 2013. С. 122–124.
6. Чорнобровий М.П. Евтаназія: філософсько-правовий підхід. *Вісник Хмельницького інституту регіонального управління та права*. URL: www.univ.km.ua/visnyk/693.pdf.
7. Kornas-Biela D., Aborcja i eutanazja – dramat współczesnej cywilizacji, w: Eutanazja a opieka paliatywna. Aspekty etyczne, religijne, psychologiczne i prawne, red. A. Biela i in., KUL i AM, Lublin 1996. 312 s.
8. Ва́czyk K., Eutanazja i “wspomagane samobójstwo” wprawie porównawczym, „Prawo i Medycyna” nr 4, 1999. 211 s.
9. Романовський Г.Б. Евтаназія: аналіз історії. *Медичне право*. 2007. №3(19). С. 108–122.
10. Ворона В.А. Право на евтаназію як складова права людини на життя. *Право України*. 2010. № 5. С. 199-205.
11. Місюра Л., Лисенков М. Легалізація евтаназії: за чи проти. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2016. № 4. С. 98–104. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnaru_2016_4_17.
12. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 № 435-IV URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/435-15>.
13. Основи законодавства України про охорону здоров'я від 19 листопада 1992 р. Відомості Верховної Ради України. 1993. № 4. Ст. 26.
14. Базюк К. Евтаназія і «самогубство за допомогою» порівняльна практика. *Право і медицина*. 1999. № 4. С. 22–31.
15. Эвтаназия в Швейцарии URL: <http://jerelo.com.ua/ru/health/96818>.
16. Рішення європейського суду з прав людини Справа «Прітті проти Сполученого Королівства» Страсбург, 29 квітня 2002. С. 1-3. URL: zakon.rada.gov.ua/laws/show/980_210.
17. Німецькі портрети: Роберт Кох. 2016. С.1-2. URL: www.dw.com/uk/німецькі-портрети.../a-4043463.
18. Подборка решений комитета по правам человека в соответствии с факультативным протоколом. Семьдесят пятая - восемьдесят четвертая сессии (июль 2002 года – июль 2005 года). ООН, Нью-Йорк и Женева, 2007. Том 8. 632с. URL: http://www.ohchr.org/Documents/Publications/SelDecVol8_ru.pdf.
19. Дело «Хаас (Haas) против Швейцарии». Бюллетень Европейского Суда по правам человека. Специальный выпуск. № 4/2012. С. 11.
20. Belgium: Eutanazja dzieci zalegalizowana URL: <https://www.wprost.pl/438315/Belgia-Eutanazja-dzieci-zalegalizowana>.
21. Чернишов Ю.А. Правове регулювання евтаназії в зарубіжних країнах. *Закон і право*. 2008. С. 48–52.
22. Андрієвська Т.І. Морально-етична, віросповідна та правова проблема «права на смерть». *Медичне право України: проблеми становлення та розвитку. Матеріали I всеукраїнської науково-практичної конференції (19-20 квітня 1997 р.)*. Львів. С. 101–118.
23. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 року № 2341-III (із змінами та доповненнями). *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*, 2001, № 25-26, ст. 131.
24. Рішення Конституційного суду України у справі за конституційним поданням 51 народного депутата України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень статей 24, 58, 59, 60, 93, 190-1 Кримінального кодексу України в частині, що передбачає смертну кару як вид покарання (справа про смертну кару) URL : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v011p710-99>.
25. Про ратифікацію Конвенції про захист прав і основних свобод людини 1950 року, Першого протоколу та протоколів N 2, 4, 7 та 11 до Конвенції: Закон України від 17 липня 1997 року із змінами, внесеними Законом України від 24 березня 1999 року URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/475/97-%D0%B2%D1%80>.
26. Ухвала Вищого спеціалізованого суду із розгляду цивільних та кримінальних справ від 17 березня 2016 року URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/56552340>.
27. Ухвала Вищого спеціалізованого суду із розгляду цивільних та кримінальних справ від 24 липня 2015 року URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/47465255>.

28. Ухвала Вищого спеціалізованого суду із розгляду цивільних та кримінальних справ від 14 квітня 2015 року URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/43626016>.
29. Ухвала Вищого спеціалізованого суду із розгляду цивільних та кримінальних справ від 13 листопада 2014 року URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/42766411>.
30. Громовчук М.В. Гуманізм та його застосування в праві: вибрані питання. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції «Конституційно-правові механізми реалізації та захисту прав людини і громадянина в умовах війни: світовий досвід та Україна» (м. Ужгород, 26 травня 2022 р.).
31. Громовчук М.В., Белов Д.М. Релігія та право: співвідношення в умовах війни. *Науковий вісник УжНУ. Серія «Право»*. Випуск 71(3). 2022. С. 34–37.
32. Громовчук М.В., Белов Д.М. Гуманізм як філософсько-правова категорія в умовах формування нової парадигми в праві. *Аналітично-порівняльне право*. №3/2022. С. 33–35.
33. Белов Д.М., Громовчук М.В. Конституційно-правові засади статусу особи: окремі аспекти. *Аналітично-порівняльне право*. № 1. 2021. С. 21–26.
34. Правові питання еутаназії: Україна та світовий досвід: монографія. За загальною редакцією д.ю.н., проф. С.Б. Булеци; д.ю.н., проф. М.В. Менджул. Ужгород: РІК-У, 2021. 268 с.
35. Громовчук М.В., Белов Д.М., Принцип гуманізму, як основоположний принцип побудови сучасної правової держави. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право*. 2021. Випуск 65. С. 46–50.
36. Holmes S. *The Liberal Idea*. The American prospect, 1991. P. 90.